

УДК 728.930 “17/19”

В. Я. Маланюк*кандидат архітектури, доцент з наказу кафедри дизайну середовища
Київського національного університету культури і мистецтв*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПАЛАЦОВО-ПАРКОВОГО АНСАМБЛЮ У КОРСУНІ

Анотація: у статті досліджено історію створення та сучасний стан палацово-паркового ансамблю у м. Корсунь-Шевченківський.

Ключові слова: палацово-парковий ансамбль, садибно-паркове утворення, резиденція, композиція.

Постановка проблеми. Палацово-паркові ансамблі Київщини (у межах даного дослідження – це територія Київської губернії (1797-1925 рр.) й одноіменної області) кінця XVIII – початку XX століть – невід’ємна складова історико-архітектурної спадщини України. Палацово-парковий ансамбль у м. Корсунь (колишньої Київської губернії, нині – це територія Черкаської області) – унікальна пам’ятка резиденційного зодчества, що являє собою цінність і як взірць архітектури, і як витвір садово-паркового мистецтва, і як історичний об’єкт, пов’язаний із життям відомих людей.

Мета статті. Основною метою статті є докладне висвітлення еволюційного розвитку й особливостей формування унікальної князівської резиденції племінника останнього польського короля князя Станіслава Понятовського.

Аналіз літератури з проблеми дослідження. Архітектурна спадщина Київщини, представлена палацово-парковими ансамблями, привертала до себе увагу краєзнавців і науковців протягом XIX-XX століть. Ними було здійснено дослідження історіографічного й архітектурознавчого плану. Іконографічні матеріали, присвячені резиденції у Корсуні, представлено роботами Ж.-А. Мюнтца, Г. Ванічека, Дюпрессі, Я.-Д. Ліндсея, Е. Фабіянського. Описово-статистичну інформацію про Корсунь містить праця Л. Похілевича (1864). Серед сучасних дослідників різних аспектів історії створення та сучасного стану корсунського палацово-паркового ансамблю варто назвати польського науковця Р. Афтаназі (1993), О. Родічкіну й І. Родічкіна (1991), І. Косаревського (1977), Г. Давиденко (1998-1999), Т. Полякову (1995, 1999).

Актуальність дослідження. Актуальність даного дослідження обумовлена необхідністю: поглиблення історико-архітектурних знань у зв’язку з потребами сьогодення; проектування нових комплексів з урахуванням досвіду зодчества минулих часів; введення у науковий обіг нового фактологічного й

іконографічного матеріалу, виявленого у процесі дослідження; сприяння підтримці державою пам'яток історико-культурної спадщини, які ще збереглися; вирішення питань регенерації, реконструкції збережених палацових будівель і паркових територій, їх адекватного сучасного використання. Органічне, гармонійне включення об'єктів історичної забудови у сучасну планувальну структуру населених пунктів сприятиме збереженню їх оригінальності та своєрідності.

Основна частина. Містечко Корсунь, що на Черкащині, вважається одним із найдавніших міст України. Засноване князем Ярославом Мудрим у 1032 році місто-фортеця Корсунь стало могутнім форпостом на шляху кочівників, а ріка Рось – природною перешкодою. За переказами, назву місту дали священники київської Десятинної церкви, котрі були вихідцями з кримського Корсуня (Херсонесу). У XI–XII ст. Корсунь був надзвичайно важливим оборонним центром, про що зокрема свідчать і знайдені у цій місцевості залишки оборонних земляних валів та п'яти фортець. Сучасну назву місто отримало у 1944 році на честь Тараса Шевченка, що народився у селі Моринці, розташованому на відстані 34 км від Корсуня.

12 травня 1780 року старостинське право на Корсунь купує племінник останнього польського короля князь Станіслав Понятовський (1754 – 1833 рр.). Вже у десятирічному віці (1764 р.) він був присутній як офіційна особа на коронації Станіслава-Августа та відрекomenдований польському сейму як майбутній спадкоємець польської корони.

Згідно з бажанням дядька юний Понятовський отримав блискучу освіту. Спеціально для нього було створено пансіонат, де викладали італійські монахи. У 1766–1769 рр. юний принц навчався у школі лицарів, а з 1769 р. додатково вивчав військові науки. У цьому ж році п'ятнадцятирічний князь здійснює свою першу подорож країнами Європи, зокрема відвідує Відень, Париж, Лондон, де долучається до збирання предметів старовини, етнографічних раритетів і творів мистецтва, зав'язує знайомства з видатними вченими-природознавцями, географами, археологами та відомими мандрівниками. Перебуваючи у Англії, князь Понятовський вирішує провести сім місяців у Кембриджському університеті замість світської зими у Лондоні. Гнітюча звістка про перший розподіл Польщі 1772 р. примушує його відірватись від навчання та повернутись додому. Зиму 1775–1776 рр. Понятовський проводить в Італії, а після повернення отримує почесне місце у щойно створеній Едукаційній (Просвітній) комісії, бере участь у роботі Сейму як діяльний парламентарій і автор економічних і соціальних реформ. Юний князь стає одним із найбагатших землевласників Європи. Король Станіслав-Август подарував йому

два найбагатших староства Наддніпрянської Польщі – Богуславське і Канівське, що за своїми розмірами перевищували не одне князівство Європи.

Незважаючи на багатство та всі свої достоїнства, зокрема ораторське мистецтво та розумні реформи, визнання на батьківщині він так і не знаходить. Розчарований нерозумінням князь відходить від політичного життя та діяльності реформатора, їде у свої українські староства з наміром оселитися там.

Свою діяльність на Україні Понятовський розпочав з розширення своїх володінь. Агенти князя скуповують на Правобережній Україні величезні ділянки занедбаних земель, зокрема і Корсунь. Відтепер містечко Корсунь стає центром економічних і соціальних реформ нового й енергійного власника, саме тут князь вирішує спорудити свою літню позаміську резиденцію. Помічником у реалізації його ідей щодо господарчої активізації просторих українських земель був французький художник, мандрівник і мемуарист XVIII ст. Жан-Анрі Мюнц (1727–1798). Останній на замовлення князя в 1870-і роки створив більше двохсот іконографічно важливих рисунків з видами українських, білоруських і молдавських земель. Захопившись готичною архітектурою, Мюнц був одним із перших, хто застосував її форми у проектуванні не лише культових, але й громадських споруд. За його проектом 1781 р. на одному із островів ріки Рось почалось будівництво панського будинку. На малюнку із зображенням частини майбутнього маєтку занотовано: «Немає нічого більш цікавого і чарівного, ніж це місце зі стежками через острови, мостами, скелями, каскадами, лебедями й вітряками, розташованими серед скель та працюючими і взимку і влітку». Саме в цьому мальовничому місці під керівництвом Ж.-А. Мюнца було закладено парк і споруджено кілька будівель. Авторський підпис на рисунку, на якому видно частину панського будинку, свідчить: «Тут, зліва за скелями, знаходиться панський будинок, збудований мною з дерева у 1782 році й заселений у 1783. Він стоїть у чудовому місці, на острові, утвореному двома головними річищами Росі. Серед скель, де буяли зарості ожини, я посадив виноградники...».

У 1785 році, під час подорожі з Понятовським до Італії, Мюнц постраждав у дорожній аварії, що стало причиною припинення служби у князя. Художник оселяється у Касселі, де залишається до останніх днів свого життя.

Наступний етап формування ансамблю – будівництво кам'яного двоповерхового палацу та завершення парку – пов'язаний ім'ям відомого польського архітектора Яна Дісіора Ліндсея (1759–1822). Він походив із осілої в Польщі шотландської сім'ї, вивчав на батьківські кошти живопис і архітектуру в Римі, а з поверненням до Польщі будував для Станіслава Понятовського костьоли, палаці і військові споруди.

1789 р. будівництво маєтку було закінчено, про що зокрема свідчить люстрація Корсунського староства. До резиденційного ансамблю входили: ордерна галерея з 18 пар колон, три цегляні флігелі та дві стайні. «...На найбільшому острові споруджено кам'яний палац на два поверхи, у ньому 26 кімнат із залом; зала заввишки у два поверхи». Палац був одним із перших на землях Речі Посполитої, зведений у формах неоготики. В основі композиції палацу (прямокутного у плані на рівні першого поверху та Н-подібного – на рівні другого) – планувально-просторова і конструктивна структура раннього класицизму. Внутрішнє розпланування приміщень палацу – анфіладне по периметру центрально розташованої двосвітньої зали, з двох сторін якої влаштовано хори для музикантів. Своєрідність архітектурі палацу надає поєднання палладіанського інтер'єру зали та готичних елементів декору фасадів.

Літня резиденція Станіслава Понятовського у Корсуні вважалась одним із найрозкішніших магнатських маєтків на Україні. Майже з самого початку свого існування корсунський палац став місцем зосередження надзвичайних колекцій чудових творів мистецтва, адже великі фінансові можливості їх власника ставили його поза конкуренцією серед інших колекціонерів. Весною 1787 р. у Корсуні перебували польський король Станіслав-Август і австрійський імператор Йосиф II, який подорожував під ім'ям «графа Фалькенштейна».

Після останнього розподілу Польщі у 1795 р. Понятовський починає розпродаж своїх українських маєтностей і колекцій з них. Офіційно маєток був проданий в 1797 р. Дізнавшись про надзвичайну мальовничість і оригінальність корсунського маєтку, імператор Павло I купив його для сенатора найяснішого князя Петра Васильовича Лопухіна. Син сенатора Павло Петрович, закінчивши військову кар'єру, з 1835 року постійно жив у Корсуні. У садибі почалися великі роботи - відбудовується палац із зміцненням його готичних і мавританських елементів, будуються парадні в'їзні ворота, каплиця, винні льохи, дерев'яне шале, розширюється оранжерея, надбудовується до трьох поверхів великий флігель. На правому березі ріки формується новий пейзажний парк. На жаль, ім'я архітектора, який здійснював це будівництво, поки що невідоме, але якість архітектурно-художніх вирішень дозволяє зробити висновок про його високий професіоналізм.

На даний час ансамбль резиденції складається з палацу, триповерхового флігеля, в'їзної брами, швейцарського будиночка, колишніх приміщень стайні й каретної, манежу, господарської добудови до в'їзної брами, лазні, будинку головної контори та двох православних капличок. Не збереглися будівлі

перехідної ордерної галереї (зруйнована у 30–40-х рр. XIX ст.), лютеранської каплички (зруйнована 1942 р.) та оранжереї (зруйнована 1947 р.).

Палацово-парковий ансамбль у Корсуні характеризувався тривалим часом формування, наслідком чого було використання різних стильових напрямків, що відбивали нашарування різних історичних епох. Проте, незважаючи на співіснування споруд різного стилю і композиції корсунська садиба відзначається гармонійною цілісністю.

Корсунський парк був улюбленим місцем для Тараса Григоровича Шевченка. Гостюючи влітку 1859 р. у родині свого троюрідного брата і свояка Варфоломія Григоровича Шевченка, славетний Кобзар любив тут відпочивати, малювати, співати, спілкуватися з корсунцями. Наслідком відвідин художником і поетом мальовничого парку стали малюнки: «У Корсуні», «Понад Россю», «Дерева», «Узлісся», «Лопухи та інші начерки», «Дуб», що увійшли до його Корсунського альбому (1858–1859). У Корсуні Тарас Григорович не полишав і поетичної творчості – він написав тут кілька віршів, котрі за свідченням І. С. Нечуя-Левицького поширювалися в рукописах по навколишніх селах.

З 1994 р. палацово-парковий ансамбль входить до складу Корсунь-Шевченківського державного історико-культурного заповідника, а ландшафтний парк відноситься до пам'яток садово-паркового мистецтва XVIII – XIX ст. і включений до переліку пам'яток національного значення. Указом Президента № 437/2008 від 14.05.08 р. Корсунь-Шевченківському державному історико-культурному заповіднику надано статус національного.

У будівлі колишнього палацу нині функціонує музей історії Корсунь-Шевченківської битви, приміщення флігеля займає художня галерея, а в правій одноповерховій добудові до башти в'їзних воріт знаходиться історико-краєзнавчий музей. Слід зауважити, що розташування перед палацом збройного майданчика викликає певний дисонанс з його витонченою архітектурою. Залишає бажати кращого й сучасний стан унікальної паркової споруди архітектури романтизму, так званого, «Швейцарського будиночка» (зараз – житловий будинок). Потребують реставрації і споруди служб.

Висновки. Підсумовуючи еволюційний шлях корсунського палацово-паркового ансамблю слід зауважити, що протягом всього періоду свого становлення та розвитку він посідав значне місце у житті не лише колишньої Київської губернії, але й Речі Посполитої та Російської імперії. Будемо сподіватись, що дана публікація сприятиме підтримці державою пам'ятки, архітектурно-художня й історико-культурна цінність якої становить потужний туристичний потенціал, зокрема й для розвитку так званого сентиментального туризму.

Література

1. Давиденко Г. Жива окраса Корсуня / Г. Давиденко // Корсунський часопис. – 1998. – № 7–8. – С. 34–37.
2. Давиденко Г. Жива окраса Корсуня / Г. Давиденко // Корсунський часопис. – 1999. – № 9–10. – С. 39–42.
3. Мицик Ю. Жан-Анрі Мюнц та його опис Правобережної Наддніпрянщини XVIII ст. / Ю. Мицик // Корсунський часопис. – 1999. – № 9–10. – С. 5–14.
4. Косаревский И. Искусство паркового пейзажа / И. Косаревский. – М.: Стройиздат, 1977. – 248 с.
5. Полякова Т. Станіслав Понятовський / Т. Полякова // Корсунський часопис. – 1995. – № 2. – С. 23–28.
6. Полякова Т. Доля колекцій творів мистецтва та бібліотеки Корсунського палацу / Т. Полякова // Корсунський часопис. – 1999. – № 9–10. – С. 43–49.
7. Родичкіна О. Корсунь понад річкою Рось / О. Родичкіна, І. Родичкін // Архітектура України. – 1991. – № 3. – С. 2 – 7.

Аннотація

В статті досліджується історія створення і сучасний стан дворцово-паркового ансамблю в г. Корсунь-Шевченківській.

Ключевые слова: дворцово-парковый ансамбль, усадебно-парковое образование, резиденция, композиция.

Annotation

In the article the history of creation and contemporary state of the palace and park ensemble in Korsun-Shevchenkivsky are researched.

Keywords: palace and park ensemble, estate and park formation, residence, composition.

УДК 725.34 (477-25)

О. М. Набок

*аспірантка кафедри теорії, історії архітектури та синтезу мистецтв
Національної академії образотворчого мистецтва та архітектури*

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИПОРТОВОЇ ТЕРИТОРІЇ МІСТА КИЄВА

Анотація: у статті розглядається стан вивченості питання реформування припортової території міста Києва. Проведена класифікація досліджень припортових територій.